

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
OKTATÁS ÉS TÁRSADALOM
NEVELÉSTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA**

TÓTH NORBERT

**Cigány/roma tanulók iskolai teljesítményének
pedagógiai antropológiai vizsgálata**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezetők:

Dr. habil Híves-Varga Aranka

egyetemi docens

Dr. habil Orsós Anna

egyetemi docens

Pécs, 2023

I. Bevezetés

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy az elmúlt évtizedben pozitív tendencia figyelhető meg a cigány/roma népesség iskolázottsági mutatóit tekintve, azonban nem csökkent a szakadék a magyarországi cigányság és a többségi társadalom iskolázottsága között (*Kertesi és Kézdi, 2010; Forray és Híves, 2013*). Híves Tamás ezzel kapcsolatban a 2011. évi népszámlálás adataira hívja fel a figyelmet. A kvantitatív adatokból kiderül, hogy a cigányság 22,3%-a nem végezte el az általános iskolát, viszont ez az arány a többségi társadalom vonatkozásában mindössze 4,5% (*Híves, 2015*).

A fenti jelenségre reflektálva, a disszertáció témája abból indul ki, miszerint a mai Magyarországon a cigány/roma származású tanulók iskolai előrehaladása kevésbé sikeres, mint a nem cigány társaiké. Vizsgálódásunk szempontjából a sikerességen azt értjük, hogy a cigány/roma tanulók esetében az iskolai lemorzsolódás nagyobb arányú, mint a nem roma tanulók körében, ahogy ezt a legfrissebb szakirodalmak számszerűen jelzik (*Bocsi, Varga és Fehérvári, 2023*).

A fogalmi keretek pontosítása érdekében, szükséges utalnunk arra, hogy a lemorzsolódás fogalmi meghatározása több alternatíva mentén lehetséges. Fehérvári Anikó azt emeli ki, hogy a lemorzsolódás jelenthet olyan státuszt, amikor az egyén nem halad tovább az iskolai útján, s ennek következményeként nem szerez iskolai végzettséget (*Fehérvári, 2015*). Ugyanakkor a lemorzsolódás értelmezhető egy folyamatként is. Ebben az esetben lehetőség van arra, hogy kimutatásra kerüljenek azok a viselkedésmintázatok és attitűdök, amelyek előrevetíthetik az iskolai kudarc, a lemorzsolódás tényét (*Hörich és Bacskai, 2018*). Kutatásunk ötvözi a két aspektust, így esetünkben lemorzsolódás alatt értjük az osztályismétlést, az átlagtól jóval gyengébb iskolai teljesítményt, illetve azokat a tanulói magatartásformákat, amelyek potenciálisan indukálhatják az iskolai kudarcokat.

Mindezekén túl szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy azon kívül, hogy a cigány/roma gyerekek iskolai sikertelensége a gyengébb iskolai teljesítményekben és nagyobb arányú lemorzsolódásukban ragadható meg, körükben a sajátos nevelési igényű tanulók, s a logopédiai gondozásra szoruló aránya is magasabb, mint a többségi társadalom gyerekei körében (*Babusik, 2001*). Vizsgálódásunk fókuszában tehát egy aktuális, gyakorlati szempontból is lényeges társadalmi kérdés áll, részben ez adja a kutatási téma relevanciáját.

A téma tudomány-rendszertani helyét tekintve, egyrészt nevelésszociológiai szemléletű kutatásról beszélünk, hiszen választ keresünk arra, hogy mi történik az iskolában. Igazi tudásátadás, társadalmi mobilitást elősegítő tevékenység, szocializációs folyamat zajlik? Ha igen, akkor, milyen módon, illetve miképp működik a család és a társadalom közé

bekapcsolt intézmény? Másrészt, mivel terepkutatást is végeztünk három, Szabolcs- Szatmár-Bereg vármegyében található településen, ezért antropológiai, illetve pedagógiai antropológiai szemléletű kutatásról beszélünk.

A pedagógiai antropológia, amely az antropológia tudománynak egy részterülete, szintén a fenti gondolatmenettel függ össze. A pedagógiai antropológia ugyanis elsősorban lokális közösségekkel foglalkozik, hiszen alapkonceptiója szerint, nem lehetséges olyan általános érvényű megoldási javaslatokat generálni, amelyek minden közösség esetében érvényesek lehetnek. Ennek legfőbb oka, hogy az egyes közösségekben a társadalmi mechanizmusok szituatívak, így a megoldási kísérletnek is szituatívnak kell lennie (*Spindler, 2000*). Kutatási témánk szempontjából a szituativitás jelensége vezérfonalként funkcionál, az empiria szempontjából kiindulópontnak tekintendő.

A lokális színterek tudományos vizsgálatát azért is szükséges fókuszba állítani, mert a tipizálható élethelyzetek hozzásegítenek ahhoz, hogy tipizálható megoldási javaslatokat fogalmazzunk meg (pl. bezáródott települések, oláh cigányok által lakott települések, a konvencionális értékekhez erősebben kötődő családok által lakott szegregátumok stb.) Disszertációnk szempontjából ez azért fontos, mert a kutatásunk helyszíneit is úgy választottuk ki, hogy a tipizálás lehetőségei és feltételei bizonyos fokig biztosítottak legyenek.

Ennek fényében kiválasztottunk egy városi környezetet, Ibrányt, ahol ugyan gettósodó városrészeket találunk, de a szolgáltatások az emberek számára jobban hozzáférhetőek, s biztosítani lehet az integrált iskolai környezetet. Emellett az Ibrány szomszédságában található, két kisebb település képezi kutatásunk színterét, Kótaj, amely szintén jó kondíciókkal jellemezhető, illetve Tiszabercel, amely bezáródottabb településnek tekinthető, de van egy némileg több mint száz fővel működő iskolája, ahol a szegregáció jelensége is megfigyelhető.

Nyilvánvaló, hogy a nagyvárosi környezet és a falusi élet szituatív miliője más-más koncepciók megfogalmazását indokolja. Ugyanakkor fontosnak tartjuk nyomatékosan kiemelni, nem feltételezzük azt, hogy három közösség vonatkozásában gyűjtött empirikus adatok, lehetőséget teremtenek arra, hogy statikus tipizálási kategóriarendszert alkossunk. Esetünkben a tipizálásra úgy tekintünk, mint egy lehetséges későbbi kutatási irány körvonalazódására.

II. A kutatási probléma bemutatás

A disszertációban arra keressük a választ, hogy a vizsgált településeken (Ibrány, Kótaj, Tiszabercel) élő cigány/roma származású közösség gyermekeinek iskolai előrehaladása miért gyengébb nem roma társaikhoz képest. Vizsgáljuk azt, hogy a cigány/roma családok szociokulturális körülményei és gyermekeik iskolai előrehaladása között milyen összefüggések állapíthatók meg. Milyen hatást gyakorol a roma származású szülők iskolai végzettsége és a tanulással kapcsolatban kialakult véleményük gyerekeik iskolai teljesítményére? A vizsgált települések oktatási intézményei (esetünkben elsősorban az általános iskolák) milyen szerepet töltenek be a társadalmi mobilitás elősegítésében?

Korábban utaltunk arra, hogy témánk tudomány-rendszertani szempontból a nevelésszociológia és a kulturális antropológia, illetve pedagógiai antropológia mentén körvonalazódik. A kutatási probléma bemutatása során fontosnak tartjuk tisztázni témánk szemléletének, s kifejtésének ok-okozati viszonyát. Ennek értelmében a kiinduló perspektíva a nevelésszociológia, hiszen elsődlegesen azt vizsgáljuk, hogy milyen különbségek észlelhetők a cigány és nem cigány diákok tanulmányi előmenetele között, vagyis nevelésszociológiai eszközökkel vizsgáljuk az iskolai hátrány kérdését. Ezt követően pedagógiai antropológiai összefüggésben tárgyaljuk, hogy a cigány tanulók esetében artikulálódott hátrányok hogyan termelődnek a lokális szinten, tehát azt vesszük górcső alá, hogy a hátrányok milyen szociokulturális háttérből származnak.

A kutatói kérdéseink körvonalazásához a pedagógiai antropológia sajátosságaiból indulunk ki, ezért utalni szeretnénk olyan esettanulmányokra, amelyek a pedagógiai antropológia perspektívájából születtek (*Auerbach, 2009; Sen és Mullick, 2019*). Amerikai indián közösségekben a hasonló profilú kutatások arra keresték a választ, hogy mi az oka annak, hogy az indián gyerekek nehezen tudnak beilleszkedni és eredményt elérni a többségi társadalom feltételrendszere szerint működő iskolákban. A kutatók arra az eredményre jutottak, hogy a probléma igazi gyökerei a kulturális differenciában keresendők.

A fő kutatási kérdéseink a fenti analógián alapszanak. Kíváncsiak vagyunk tehát arra, hogy a cigány/roma tanulók esetében a pedagógusok miben látják a kulturális differencia elemeit a többségi társadalom gyerekeihez viszonyítva, illetve miben látják a cigány/roma tanulók iskolai sikertelenségének okait. Kutatásokból tudjuk, hogy a pedagógusok az iskolai kudarcért gyakran kizárólagosan a cigány családokat okolják, s érvelésükben fel sem merül az, hogy bizonyos mértékben az iskolarendszernek is alkalmazkodnia kellene a kisebbségi tanulókhoz (*Forray és Hegedűs, 2003*), s kultúraazonos pedagógiát megvalósítaniuk (*Boreczky, 2000*). Kíváncsiak vagyunk arra, hogy mintánkban ez a jelenség milyen formában

artikulálódik. Az erre történő reflektálást azért is tartjuk fontosnak, mert információkat szeretnénk kapni az önbeteljesítő jóslattal (Pygmalion effektus) kapcsolatos folyamatokra (Rosenthal és Jacobson, 1968).

Továbbá azt kívánjuk megvizsgálni, s erre kutatásunk antropológiai szemlélete lehetőséget biztosít, hogy a cigány/roma származású szülők milyen attitűdöt képviselnek gyermekeik iskoláztatásával kapcsolatban, s ez milyen viselkedésmintázatokban manifesztálódik. Kíváncsiak vagyunk arra, hogy a szülők törekednek-e arra, hogy az iskolai tevékenységekbe történő involválódással közvetetten támogassák gyermekeik iskolai eredményességét, s ezáltal társadalmi mobilitásukat. A jelenség fókuszba állítását azért tartjuk fontosnak, mert a társadalompolitikának nincs hatékony eszköze a szülők iskolázottsági szintjének érdemben történő emelésére, ugyanakkor a szülők képesek lehetnek a hátrányok ellensúlyozására különböző iskolai tevékenységben történő aktív részvétellel (pl. szülői munkaközösség, családi nap, egyéb iskolai rendezvények).

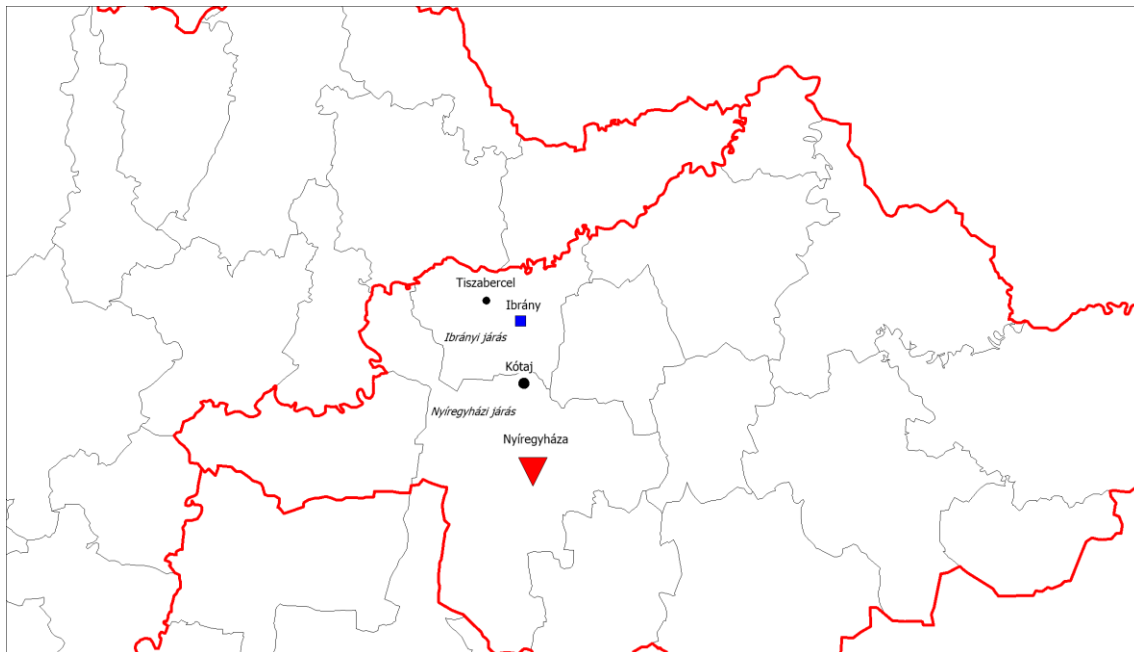
A cigány szülők által a gyerekek irányába közvetített értékeket és elvárásokat az iskolával kapcsolatban különösen fontos tényezőnek tartjuk összehasonlítani, az iskola, s a pedagógusok által közvetített értékekkel. Ebben a vonatkozásban utalnunk kell a lojalitási konfliktus elméletére. A gyerekek akkor találják magukat lojalitási konfliktus helyzetben, amikor a szülők által preferált és közvetített normakészlet nem korrelál azzal, amit az iskola és a pedagógusok képviselnek. Konfliktusról akkor beszélünk, ha a gyerek nem tudja eldönteni, hogy melyik fél értékrendszerét tekintse mérvadónak (Cooper és Tom, 1984; Bryk, 2002).

III. A kutatás eszközei

Kutatói munkánk kezdetén, 2018 őszén, a Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében található, nyolc településén (Ibrány, Nagyhalász, Gávavencsellő, Buj, Balsa Paszab, Tiszabercel, Kótaj) végeztünk terepkutatást. Elsődleges célunk az volt, hogy megismerjük a települések társadalmát, információkat gyűjtünk a kisebbségi és a többségi társadalom élethelyzetéről, együttélési mintázatairól, s ezen adatok értékelése után kiválasszuk azokat a településeket, amelyekkel mélyen és szisztematikusan szeretnénk foglalkozni a disszertáció keretein belül.

Az adott település, helyi társadalom vizsgálatát úgy próbáltuk megközelíteni, hogy hólabdamódszerrel, a kulturális antropológusok eszközrendszerét használva, ellátogattunk az adott településre, beszélgetésbe elegyedünk helyi emberekkel, tehát a kutatás tárgyát jelentő

települések kiválasztása során nagymértékben támaszkodtunk a helyi emberekkel folytatott diskurzusokból levont következtetésekre, amelyek adekvát helyzetelemzéshez segítettek hozzá. Figyelembe véve az adott településen élő cigány/roma lakosság arányát, szociokulturális körülményeit, illetve a település legfőbb sajátosságait, a következő három kutatási színtér került kiválasztásra: Ibrány, Kótaj és Tiszabercel.

Kutatásunk színterei

Forrás: Dr. Híves Tamás szerkesztése

Héra és Ligeti (2014) hívják fel arra a figyelmet, hogy terepmunka esetén a kutató számára elengedhetetlen a társadalmi jelenségek kontextualizálása. Ebből a kutatómódszertani paradigmából kiindulva, a kutatás tárgyát jelentő három település vonatkozásában, igyekeztünk feltérképezni a település szocioökonómiai sajátosságait, a földrajzi, történeti, társadalmi háttér gyökereit, s ezek hatásait a jelen helyi társadalmára. Ehhez a munkához egyrészt az önkormányzat által nyilvánosan közzétett dokumentumok (Helyi Egyenlőségi Program; Integrált Településfejlesztési Stratégia) elemzésére támaszkodtunk, s legfőképpen a polgármesterekkel készített félig strukturált interjúk adataira. Az adott település vezetőjétől azt kívántuk megtudni, hogy hogyan jellemezhető a település demográfiai, gazdasági és infrastrukturális szempontból, melyek a település erősségei, nehézségei, s milyen problémákra lehet számítani a jövőben. Továbbá, információkat gyűjtöttünk arról, hogyan jellemezhető a település etnikai szempontból, milyen a cigány/roma

közösségek szociokulturális és iskolázottsági helyzete, illetve hogyan írható le a cigány-magyar együttélés a lokális szinten.

Kutatásunk nevelésszociológiai aspektusából adódóan a mintavételi eljárás kiindulópontját a vizsgált három település (Ibrány, Kótaj, Tiszabercel) általános iskolái jelentik. Kutatásunk pedagógiai antropológiai szemléletéből adódón, nemcsak azt szükséges megvizsgálni, hogy milyen folyamatok, mechanizmusok figyelhetőek meg a vegyes osztályú iskolákban, hanem legalább annyira fontos, hogy a mintát kiterjesszük a tanulók szüleire, s arra a szociokulturális közegre, ahol a gyerekek élnek. Ennek értelmében a fentebb korábban definiált kulturális differenciát és bikulturális szocializációt, úgy kívánjuk feltárni, hogy a két „szintért” egymással összehasonlíttjuk, s az egyes elemeket ütköztetjük egymással. Az egyik szintér tehát az általános iskolák, amelyek a többségi társadalom normái alapján működnek, a másik pedig az a szociokulturális közeg, ahonnan a tanulók az oktatási intézményekbe érkeznek.

Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy kutatásunkban a kulturális differencia nem azt jelenti, hogy a cigány gyerekek egy olyan alkalmazkodási kényszerhelyzetben vannak, amelyben nem tudnak megfelelni, hanem azt is szükséges megvizsgálni, hogy az iskola hogyan tud úgy működni, hogy a cigány gyerekeket olyan helyzetbe hozza, hogy tudjanak alkalmazkodni. A jelenség tehát olyan kétirányú folyamatként írható le, melyet a bikulturális szocializáció elmélete is rögzít.

A fenti tényezőkkel hozható összefüggésbe, hogy a pedagógiai antropológia egyrészt úgy viselkedik, mint egy irányzat, abban az értelemben, hogy a pedagógia problémáit, a pedagógia eszközeit, fogalmait használja arra, hogy megértse az alaphelyzetet. Ugyanakkor az iskola, mint szintér működésének az értelmezése egy alkalmazott antropológiai probléma, hiszen ebben az esetben azt kell vizsgálni, hogy az iskola hogyan tud befogadóvá válni, annak az ismeretnek a tükrében, hogy a cigány gyerekek egy nemzetiségi kultúrából, egy speciális léthelyzetből érkeznek az oktatási intézménybe.

A felvázolt helyzetet úgy kívánjuk feltérképezni, hogy a három település általános iskoláinak tantestületéből bizonyos tagokkal készítünk félig strukturált interjút, törekedve arra, hogy az alsó és a felső tagozaton oktató pedagógusoktól is információkat kapjunk. Az alsó tagozatot azért tekintjük fontos tényezőnek, mert eddigi tapasztalataink alapján, az alsó évfolyamokban a cigány tanulók még „kezelhetőek”, nyitottabbak az iskola által közvetített értékekre.

Természetesen az tény, hogy a cigány gyerekek tanulási teljesítménye már az alsó tagozatban romlik, s kialakul egy differencia a többségi társadalomhoz tartozó tanulókhöz

viszonyítva, ugyanakkor úgy véljük, hogy a differencia ebben a korban még kezelhető. A felső tagozatot tekintve, az tapasztalható, hogy a korábban kialakult hátrányok egyre inkább konzerválódnak, s a gyerekek kevésbé fogékonyak a nevelésre, az iskolai szabályok és követelmények tiszteletben tartására. Nem gondoljuk, hogy ez a jelenség teljes mértékben etnospecifikus, hiszen a pubertás koraal együtt jár a non-konformitásra való hajlam, de abból kiindulva, hogy a cigány gyerekek korábban érnek, s otthon hamarabb tekintik őket felnőtteknek, érdemes a probléma iskolai vetületét górcső alá venni.

A fentiek értelmében a mintánk a következőképpen alakul:

	A település „feltérképezése”	A település általános iskolája	A település cigány/roma közössége
IBRÁNY	1.Polgármesterrel készített félig strukturált interjú 2. Dokumentumelemzés	<u>I. Állami fenntartású általános iskola</u> 1.Intézményvezetővel készített félig strukturált interjú 2. Pedagógusokkal készített félig strukturált interjúk (N=18) 3.Dokumentumelemzés <u>II. Egyházi fenntartású általános iskola</u> 1.Intézményvezetővel készített félig strukturált interjú 2. Pedagógusokkal készített félig strukturált interjúk (N=5) 3.Dokumentumelemzés	Cigány/roma szülőkkel készített félig strukturált interjúk (N=15)

KOTAJ	1. Polgármesterrel készített félig strukturált interjú 2. Dokumentumelemzés	1. Intézményvezető-helyetttessel készített félig strukturált interjú 2. Pedagógusokkal készített félig strukturált interjúk (N=15) 3. Dokumentumelemzés	Cigány/roma szülőkkkel készített félig strukturált interjúk (N=15)
TISZABERCEL	1. Polgármesterrel készített félig strukturált interjú 2. Dokumentumelemzés	1. Intézményvezetővel készített félig strukturált interjú 2. Pedagógusokkal készített félig strukturált interjúk (N=6) 3. Dokumentumelemzés	Cigány/roma szülőkkkel készített félig strukturált interjúk (N=10)

*Kutatási minta
(Forrás: Saját szerkesztés)*

A kutatás módszertani apparátusát tekintve kvalitatív kutatási módszerekre támaszkodunk. Három település cigány/roma közösségét vizsgáljuk, s a kvalitatív módszerek (terepkutatás, résztvevő megfigyelés, interjú) biztosítják a lehetőséget, hogy mélyebb, árnyaltabb ismeretekhez jussunk, hiszen viszonylag kis elemszámú mintán történik az adatfelvétel. Emellett a kvalitatív kutatási módszerek segítenek abban, hogy a különböző viselkedésformák, magatartásbeli sajátosságok mozgatórugóit érdemben feltárjuk. Kutatásunk szempontjából ez különösen lényeges megállapítás, ugyanis az empirikus adatok felvétele során több vonatkozásban is attitűd és mentalitás vizsgálatot végzünk.

A lokális színterek, a helyi társadalom megismerése után, kutatásunk empirikus részét az adott település általános iskolájában folytattuk. Ennek oka, ahogy fentebb már írtunk róla, dolgozatunk szemléletének, s kifejtésének ok-okozati viszonyával áll összefüggésben.

Az empirikus adatok szisztematikus felvételét a helyi általános iskolák intézményvezetőivel készített interjúval kezdtük. A kótaji általános iskola esetében azonban a kutatás szempontjából célszerűbbnek tűnt az intézményvezető helyetttessel interjút készíteni, ugyanis több évtizede az iskolában dolgozó pedagógusról van szó, aki helybeli lakosként átfogó képet tudott nyújtani az iskola fejlődéstörténetéről és a település társadalmi

jellemzőiről. Az iskola jelenlegi vezetője még csak négy éve tagja a tantestületnek, s nem a község lakója, részben ezért is gondoltuk úgy, hogy az intézményvezető helyettessel készített interjú jobban hozzásegít ahhoz, hogy átfogó elemzést biztosító információkhoz jussunk.

Az alábbiakban felsorolt iskolák vezetőivel és pedagógusaival készültek félig strukturált interjúk:

- Ibrányi Árpád Fejedelem Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola,
- Ibrányi Református Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium
- Kótaji István Király Baptista Általános Iskola
- Ibrányi Árpád Fejedelem Általános Iskola Tiszaberceli Bessenyei György Tagintézmény

Az intézményvezetőkkel, illetve intézményvezető-helyettessel készített interjút három nagyobb kérdésblokkra osztottuk: (1) helyi társadalom, (2) iskolával kapcsolatos általános kérdések, (3) az iskola pedagógiai gyakorlata.

Az első blokkon belül elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy az intézményvezetőnek milyen rálátása van a helyi társadalomra, a helyi közösségre. Abból az alapkoncepcióból indultunk ki, hogy a gyerekekkel és szüleikkel való mindennapi érintkezés következtében információt tudnak szolgáltatni a helyi társadalom szociokulturális jellemzőiről.

A második kérdésblokkon belül az iskolát próbáltuk minél alaposabban megismerni. Információhoz jutottunk az intézmény létrejöttének körülményeiről, hogyan alakult a gyerekek létszáma az utóbbi évtizedekben, mi tekinthető az iskola rekrutációs bázisának. Kíváncsiak voltunk arra, hogy a cigány származású tanulók aránya hogyan változott az utóbbi időszakban, s az aktuális tendencia milyen okokra vezethető vissza.

A harmadik kérdésblokkban az iskola pedagógiai gyakorlatát vettük górcső alá. Az interjúkérdések a következő témákra fókuszáltak: Az iskolai előrehaladás, lemorzsolódás tekintetében vagy akár a továbbtanulás vonatkozásában a cigány és nem cigány gyerekek között van-e különbség, s ha igen, akkor mekkora? Mivel magyarázható a cigány gyerekek többségének iskolai kudarca, kimaradása az iskolából vagy alkalmazkodóképességük hiánya? Tanulmányi szempontból miért nem sikeresek a cigány tanulók gyakran akkor sem, amikor a család kielégítő anyagi háttérrel rendelkezik?

Az intézményvezetőkkel készült interjúk után az adott iskola tantestületének tagjaival folytattuk az empirikus adatok gyűjtését. Az interjúkérdések a pedagógiai gyakorlat minden

fontos szegmensére igyekeztek kitérni. Kulcsinformációnak tekintettük azt, hogy az adott pedagógus mióta tanít az iskolában, ugyanis ennek fényében azt próbáltuk megtudni, hogy az iskolában töltött időszak alatt, hogyan alakult az intézmény helyzete, olyan értelemben, hogy melyek voltak az erősségei és a gyengeségei az iskolának a pedagógus intézményi pályafutása elején, s hogyan változtak meg a körülmények az interjú felvételének időpontjában.

Fontosnak tartottuk azt megtudni, hogy a tanulók között milyen különbségeket vélnek felfedezni. Az iskolai előrehaladás vonatkozásában az tekinthető mérvadó tényezőnek, hogy a tanuló kisebbségi származású, vagy esetleg sokkal nagyobb szerepet tölt be az iskolai sikeresség alakulásában a tanuló családjának szociális helyzete? Tanulmányi szempontból miért nem sikeresek a cigány tanulók gyakran akkor sem, amikor a család kielégítő anyagi háttérrel rendelkezik?

Az interjú során különös jelentőséget tulajdonítottunk annak, hogy a pedagógusok milyen ismeretekkel rendelkeznek a magyarországi cigánysággal kapcsolatban, tisztában vannak-e például azzal, hogy milyen cigány csoportok élnek Magyarországon, s az adott iskolában milyen arányban fordulnak meg. Ezzel összefüggésben igyekeztünk feltérképezni azt, hogy a pedagógusoknak milyen percepciójuk van a cigány kultúráról, s eddigi pedagógiai gyakorlatuk alapján, tudnak-e említeni olyan kulturális tényezőket, amelyek közvetlenül vagy közvetve gátolják a cigány származású tanulók iskolai előmenetelét. Ebben a vonatkozásban külön figyelmet fordítottunk a lány és fiú tanulók helyzetére.

Az interjú további tartalmi elemei többek között a következő kérdések mentén artikulálódtak: Hogyan látja a roma szülők nevelési stílusát? Mit várnak el a szülők az iskolától, s mennyire involválódnak az iskolai programokba? Miben látja a cigány tanulók iskolai lemaradásának megoldását? Mit tesz az iskola a hátrányok csökkentése érdekében? Hogyan alakult a cigány származású tanulók iskolai teljesítménye a COVID következtében elrendelt online oktatás alatt?

Kutatásunk pedagógiai antropológiai szemléletéből adódóan, az oktatási intézmények részletes megismerése után, az empirikus adatok további felvételét az adott település cigány közösségeiben folytattuk. Kíváncsiak voltunk arra, hogy interjúalanyaink, hogyan jellemzik saját lokális közösségüket az életminőség, munkaerőpiaci helyzet, iskolázottság, szempontjából. Milyen kulturális sajátosságokkal jellemezhető a közösség (szokások, nyelvhasználat, párválasztás, nemi szerepek stb.) Milyen kitörési lehetőségek vannak a településen élő cigány lakosság számára?

Vizsgálódásunk során továbbá azt elemezzük, hogy milyen szerepet töltenek be a cigány családok gyerekeik iskoláztatásában. Kíváncsiak voltunk arra, hogy hogyan hat a mai

cigány kultúra és annak hagyományai a gyerekek iskolai teljesítményére, továbbtanulási aspirációira. Ezzel egyetemben azt is görcső alá vettük, hogy a cigány családok nevelési sajátosságai milyen kölcsönhatásban vannak az iskolai előrehaladást befolyásoló egyéb tényezőkkel. Ugyanakkor szükségesnek tartjuk kiemelni, hogy hasonlóan más társadalmi csoportokhoz, a cigány származású családok is különbözőek, s ennek következtében eltérő magatartásformát tanúsítanak gyerekeik iskoláztatásával kapcsolatban.

A cigány közösségekben végzett kutatás során arra törekedtünk, hogy feltérképezzük, hogy bizonyos szociokulturális tényezők (iskolázottság, munkahely, lakásviszonyok, nem és kor) mennyiben befolyásolják a szülők iskolával kapcsolatos hozzáállását.

A cigány/roma közösségek „felderítését” biztosító empirikus adatgyűjtés során kvalitatív kutatómódszertani apparátusra támaszkodtunk. A terepkutatás első fázisában több alkalommal résztvevő megfigyelést végeztünk, s tapasztalatainkat terepnaplóban rögzítettük. Bár a dolgozat írója rendelkezett előzetes terepismerettel és kapcsolati hálóval mind a három településen, de célszerűbbnek tűnt - főleg kutatómunkánk elején -, hogy a helyi roma kisebbségi önkormányzat vezetőjének az iránymutatása szerint történjen a terep szisztematikus feltérképezése, megismerése. Hólabdamódszerre, illetve tereptapasztalatunkra és kapcsolati hálónkra támaszkodva 15-15 darab félig strukturált interjú került felvételre az ibrányi és a kótaji cigány/roma közösségekben élő szülőkkel, míg Tiszabercelen 10 félig strukturált interjú került feldolgozásra.

Kutatásunk módszertanának kvalitatív jellegéből adódóan, a terepkutatás, s a félig strukturált interjúk lehetőséget biztosítanak arra, hogy a roma szülők oktatással, iskolázatással kapcsolatos viselkedésmintáit mélyebben megértsük (*Babbie, 2008*). Ugyanakkor tisztában vagyunk kutatásunk korlátaival is, jelen dolgozattól nem várhatóak el olyan eredmények, amely egy nagy populációt érintő leírására vonatkozóan tesz tudományos megállapításokat.

A minta úgy került kialakításra, hogy azt az elvet tartottuk szem előtt, hogy szociokulturális értelemben a helyi roma közösség a lehető legszélesebb módon reprezentálva legyen. Ez azt jelenti, hogy készítettünk interjút jó és rossz anyagi körülmények között élő szülőkkel, fiatalabb és idősebb személyekkel, valamint olyan szülőkkel, akiknek gyerekei jó illetve gyengébb tanulmányi eredményekkel rendelkeznek. Ezt a klasszifikációt a résztvevő megfigyelések, illetve a terepkutatás alkalmával a helyi roma közösséggel folytatott informális beszélgetések alapján alakítottuk ki.

Kiemeljük továbbá, hogy bár a formális empirikus adatok Ibrány és Kótaj esetében 15-15, illetve Tiszabercel esetében 10 félig strukturált interjúból származnak, de a dolgozat

írója által megfogalmazott következtetések és összefüggések egy sokkal komplexebb - elsősorban a kulturális antropológusok által alkalmazott - kutatói tapasztalati megfigyelés konzekvenciájaként kerülnek megfogalmazásra.

IV. Összegzés

A disszertációban arra voltunk kíváncsiak, hogy a vizsgálat tárgyát képező lokális közösségekben milyen okokra lehet visszavezetni a vonatkozó roma közösség gyerekeire jellemző iskolai előrehaladással kapcsolatos nehézségeket. A szituatív milió feltérképezése és interpretálása után pedig azokra a kérdésekre igyekeztünk adekvát választ adni, amelyek elsődleges faktornak tekinthetők a roma tanulók nehézségekkel teli iskolai teljesítményeivel kapcsolatban.

Az alábbi táblázatban, címszavakban feltüntetett jellemzők alapján, összegezzük kutatási eredményeinket:

	IBRÁNY	KÓTAJ	TISZABERCEL
Teljes népesség	6915 fő (KSH, 2011)	4523 fő (KSH, 2011)	1921 fő (KSH, 2011)
Cigány/roma népesség aránya	13, 7% (KSH, 2011)	11, 3% (KSH, 2011)	24, 7% (KSH, 2011)
Etnikai csoport	oláh cigány közösség	oláh cigány közösség	romungró közösség
Településen belüli elhelyezkedés	két szegregátum	szegregátum	szegregátum
Szociokulturális jellemzők	A roma közösség legnagyobb része megfelelő anyagi körülmények között él. Minimális a deprivált élethelyzetben élő családok száma.	A roma közösség legnagyobb része megfelelő anyagi körülmények között él. Minimális a deprivált élethelyzetben élő családok száma.	Pozitív tendencia konstatálható, de jelentős a közösségben azoknak a roma családoknak a száma, akik létminimum alatt élnek.
Megélhetési stratégiák	építőipar alkalmi és bér munka	építőipar alkalmi és bér munka	építőipar alkalmi és bér munka
Kulturális jellemzők	A nyelvvesztés jelensége figyelhető meg, de a „romani kris” határozza meg a roma közösség mentalitását és viselkedését.	Markánsan megfigyelhető kulturális mintázatok: romani nyelv, hiedelmek, babonák, patriarchális társadalomszerveződés.	Minimálisan figyelhetőek meg a tradicionális roma kultúra-elemek. Az „elmagyarosodás” a jellemző.
A település iskolájának jellemzői	Állam és egyházi iskola a településen.	Baptista általános iskola, de integrált oktatás.	Állami fenntartású általános iskola.

	Szegregációs folyamat elindulása az állami fenntartású iskolában.		
Az iskola pedagógiai gyakorlata	Egész napos iskola ESL tantárgy	A felzárkóztatás dominál (pl. tanulószoba).	Nincs „akcióterv”, tanórai „ad hoc” döntések dominálnak.
Megoldás a roma tanulók tanulmányi problémáira a pedagógusok szerint	Roma származású pedagógusok a köznevelésben és a közoktatásban. Kisebb létszámú osztályok, differenciált fejlesztés.	Fejlesztőpedagógia. Szülők szemléletváltása.	Integrált oktatás. Szülők szemléletváltása.

Forrás: Saját szerkesztés

Kutatásunk során a mintavételt ugyan az általános iskolákban kezdtük, de az oktatási intézményekben való adatgyűjtést megelőzte a terepek – az adott település cigány/roma közösségének – feltérképezése. A résztvevő megfigyelés alkalmával szerzett tapasztalok során már kutatómunkánk kezdeti fázisában konstatálhattuk, hogy a kutatásunk tárgyát képező cigány/roma közösségekre alapvetően nem jellemzőek azok a deprivált életkörülmények, melyek a köztudatban élnek, a szegregatívum léthelyzetben élő magyarországi cigány csoportokról.

Később pedig, a pedagógusok narratívája, illetve a közösség tagjaival készített interjúk alapján átfogó képet kaptunk a három cigány közösség szociokulturális körülményeiről. Ezek alapján kijelenthetjük a következőket:

- Az ibrányi és a kótaji szegregatívumban a roma családok többsége megfelelő komfortfokozatú lakásokban él. Az elmúlt évekhez képest, Tiszabercelen is egy pozitív folyamat kezdődött el, de itt még – a másik két településhez képest – több olyan lakás található, amely nem közművesített, s felújításra szorul.
- Mind a három közösségben megfelelő higiéniai viszonyokkal találkoztunk. Minimális volt azok családok száma, akik rendezetlen portán és lakásban élnek.
- A közösségek tagjainak mindennapi viselete tiszta, megjelenésük ápolat. Viselkedésük nem kirívó, szélsőséges megnyilvánulásokat, a közösségen belül konfliktus helyzetekkel nem találkoztunk egyik településen sem.

Az Ibrányban, Kótajban és Tiszabercelen megfigyelhető pozitív helyzetkép a roma közösségek megélhetési stratégiáival áll összefüggésben. Az elmúlt egy évtizedben az

építőiparban megfigyelhető fellendülés egyik legfőbb „haszonélvezői” a vizsgálatunk tárgyát képező roma közösségek tekinthetőek, ugyanis az építőipari szektor folyamatos munkát biztosít az alapvetően képzetlen, de segédmunkára alkalmas roma férfiak számára, akik így megfelelő életkörülményeket tudnak biztosítani családjuknak.

Kutatásunk nevelésszociológiai fókusza miatt, arra voltunk kíváncsiak, hogy a cigány közösségek szociokulturális körülményei milyen hatást gyakorolnak a cigány gyerekek iskolai előmenetelére, továbbtanulási aspirációira. Ezzel kapcsolatban – az empirikus adataink fényében – az egyik legfontosabb konzekvencia, hogy bár mind a három közösségben előrelépés tapasztalható a szociokulturális körülmények vonatkozásában, de a jobb egzisztenciális kondíciók, nem indukálták a roma szülők iskolával, oktatással kapcsolatos pozitív irányban történő szemléletváltását. Ennek következtében a jobb anyagi körülmények között élő roma gyerekek esetében is a gyenge tanulmányi előmenetel, a lemorzsolódás a jellemző. Ebből a szempontból – a lokális szintereken gyűjtött adatok fényében – cáfolnunk, de mindenesetre árnyalnunk kell azokat a szociológiai megállapításokat, amelyek a roma tanulók iskolai nehézségeit elsősorban és/vagy kizárólag a családok rossz anyagi körülményeivel magyarázzák.

Különösen érdekes ebből a szempontból Kótaj esete, ahol több ízben is azt tapasztaltuk, hogy éppen a jobb életkörülmények okán nem alakul ki a szülőkben (s így a gyerekekben sem) az a felismerés, hogy a társadalmi mobilitás szempontjából fontos lenne a gyerekek számára olyan elvárásokat és kötelezettségeket szabni, amely megköveteli a jó tanulmányi eredményt. Az ezzel kapcsolatos szülői percepció hiánya abban keresendő, hogy a roma családok életében bekövetkezett pozitív változás, nem az iskolában megszerzett tudás, készségek és képességeknek köszönhető.

Természetesen joggal felmerülhet a kérdés, hogy szükséges-e az iskola szerepének túlhangsúlyozása, abban az esetben, ha egy lokális roma közösség, középosztályhoz hasonló életkörülményeket tud magának biztosítani más, az iskolához, szakképzettséghez nem köthető megélhetési stratégiák révén. Tereptapasztalataink alapján, azt az álláspontot képviseljük, hogy mind a három vizsgált közösségben szükséges a szülők, s így a gyerekek, az oktatási intézmények irányában való orientálása. Ennek szükségszerűségét két okkal magyarázzuk.

1. Egyrészt, a három településen az építőipar biztosítja az elsődleges megélhetési forrást, amely azonban nem tekinthető olyan stabil megélhetési stratégiának, amellyel hosszabb távon is számolni lehet, különösen, ha figyelembe vesszük az aktuális gazdasági folyamatokat, melyek arra engednek következtetni, hogy az elkövetkezendő időszakban a magyarországi építőipari beruházások

visszaszorulása prognosztizálható. Ráadásul, a helyzetet tovább nehezíti, hogy a roma férfiak többnyire nem regisztrált munkavállalók, inkább a napi bejelentés, vagy akár annak az elmulasztása a jellemző. Ennek következtében sem az adókedvezmények, sem a családtámogatási lehetőségek nem elérhetőek az ibrányi, a kótaji és a tiszaberceli roma családok számára, s hosszú távon a nyugdíj ellátásra való jogosultság is bizonytalan.

2. Másrészt, úgy gondoljuk, hogy a vizsgált lokális roma közösségekben, csak akkor indulhat meg a hagyományos értelemben vett középosztályosodás, ha az egzisztenciális körülmények mellett, „kifejlődik” egy olyan réteg az adott mikroközösségben, amely iskolázott, magasan kvalifikált. Máskülönben, hosszútávom, a prekariátus veszélyeivel kell számolnia az ibrányi, a kótaji és a tiszaberceli roma közösségnek is: *„A prekariátushoz tartozók munkája bizonytalan, nem rendelkeznek foglalkozási identitással vagy karrierkilátásokkal, nincs társadalmi emlékezetük, amelyre támaszkodhatnak, kapcsolatukra nem vetül rá a jövő árnyéka, valamint jogaik köre korlátozott és prekárius.”* (Standing, 20112, id. Forray, 2023:132.)

A szociokulturális körülmények és az iskoláztatással kapcsolatban, még egy tényezőt szeretnénk kiemelni, a szerény anyagi körülmények között élő családok viszonyát az iskolához. Különösen a tiszaberceli roma közösségben tapasztaltuk, hogy azokban a családokban, ahol a mindennapi megélhetés nem biztosított, ott az oktatással és a gyerekek taníttatásával kapcsolatos motivációs horizont szekundáris jelentőségű. Ezekben a családokban a legnehezebb pozitív változást elérni, hiszen az alapvető szükségletek hiánya korlátozott viszonyok közé szorítja a családok mozgásterét. A helyzetet tovább rontja, hogy elsősorban ezekben a családokban talákoztunk a „tanult tehetetlenséggel”. A fogalom pszichológiai eredetű, s elsősorban a hátrányos helyzetben lévőkre jellemző. Lényege, hogy az egyén vagy a család, korábbi negatív tapasztalatai miatt, megtanulja elfogadni kilátástalan helyzetét, motiválatlansága miatt, nem is tesz erőfeszítéseket aktuális helyzete megváltoztatása érdekében (Seligman, 1975).

A fentiek relációjában, a kutatási eredményeink arra világítottak rá, hogy alapvetően azok a roma származású gyerekek sikeresek az iskolában, akiknek szülei figyelemmel követik a gyerekek iskolai életét, s támogatják, ösztönzik az iskolai követelmények abszolválását.

A szülők tanulással kapcsolatos viselkedésmintázatait nem befolyásolja anyagi helyzetük. Két determináló tényezőt tudunk megemlíteni ezzel kapcsolatban:

1. Az egyik a szülők iskolai végzettsége. Készítettünk interjút főiskolai diplomával, illetve érettségi bizonyítvánnyal rendelkező szülőkkel is, s az ő esetükben markánsan megmutatkoztak a gyerekek továbbtanulásával kapcsolatos elvárások.
2. A másik tényező pedig a szülők élettörténetével kapcsolatos, ugyanis az adatok felvétele során többször találkoztunk olyan szülői narratívával, amikor az került megfogalmazásra, hogy bár a szülő gyerekkorában ambicionálta a továbbtanulást, s konkrét karriertervvel rendelkezett, de szülei nem támogatták, vagy azért, mert féltek attól, hogy kiszakad a lokális közösségből, vagy pedig anyagi körülményeik nem tették lehetővé az iskoláztatást.

Kutatásunk pedagógiai antropológiai jellegéből adódóan, összegyűjtöttük a három roma közösségre jellemző kulturális sajátosságokat, s ezek lehetséges hatását vizsgáltuk meg a roma tanulók iskolai teljesítményével kapcsolatban.

A tradicionálisnak tekintett kultúraelemek, elsősorban az ibrányi és a kótaji közösségekben figyelhetőek meg, a tiszaberceli közösség esetében ezek marginálisabb szerepet töltenek be az emberek életében. Ennek elsődleges oka, hogy Ibrányban és Kótajban oláh cigány közösség él, míg Tiszabercelen romungrók, akik körében az „elmagyarosodás” folyamata már régóta nyomon követhető.

A mindennapi életszervezés, a viselkedéskultúra, a mentalitás szempontjából, elsősorban a kótaji roma közösségekben élő emberekre jellemző a lokális hagyománykészlet ápolása. Ennek legmarkánsabb példája, a romani nyelvhez fűződő viszonyuk. A szegregátumon belüli kommunikációs interakciók szinte kizárólag romani nyelven folynak, s fontosnak tartják, hogy gyermekeik is elsajátítsák a nyelvet. Ezzel szemben, Ibrányban a nyelvvesztés folyamatát konstatálhattuk. Az idősebb generáció ugyan még beszéli a nyelvet, de gyerekeik számára anyanyelvüket nem közvetítik értékként.

Bár összességében állítható, hogy Ibrányban és Kótajban is „halványodnak” a hagyományos cigány szokások, babonák, hiedelmek, de a közösség életét még mindig nagymértékben befolyásolja a „romani kris”, vagyis a „cigány törvény”. Ez kifejezetten megfigyelhető a roma nők közösségen belüli szerepére, ugyanis az ibrányi és a kótaji közösség is alapvetően egy patriarchális elvek mentén szerveződő közösségnek tekinthető.

Ez a roma gyerekek taníttatása szempontjából is fontos tényező, ugyanis a fiúgyermekre serdülőkorban már fiatal férfiként tekintenek, akik 15-16 éves korukban, apjuk felügyelete mellett munkát vállalnak, így legtöbbször félbeszakítják tanulmányaikat. A lánygyerekek helyzetét is a kulturális mintázatok határozzák meg. Az ibrányi és a kótaji

közösségekben is azt tapasztaltuk, hogy a közösség alapvetően azt az álláspontot képviseli, hogy a lányoknak a gyerekvállalásra kell készülniük, s negatív érzelmeket táplálnak azzal kapcsolatban, ha egy roma lány - a továbbtanulás miatt – esetlegesen elkerül a lokális közösségből. Mindezek a kulturális jellemzők, a tiszaberceli romungró közösségekben nem, vagy csak minimálisan figyelhetőek meg.

Kutatásunknak egy fontos részét képezte a pedagógusok roma kultúrával kapcsolatos ismereteinek feltérképezése. Az általános tapasztalatunk, hogy a vizsgált általános iskolákban a pedagógusok minimális tudással rendelkeznek a roma tanulók kulturális sajátosságaival kapcsolatban, ismereteik az elsődleges percepcióra korlátozódnak, s nincsenek birtokában olyan nevelésszociológiai és romológiai alapismereteknek, amelyek nélkülözhetetlenek lennének a roma tanulók sikeres oktatása szempontjából.

Ez az egyik oka annak, hogy a roma gyerekek kudarcos iskolai teljesítményének okozati tényezőinek feltárása során, a pedagógusokat mindegyik intézményben a felelősségáthárítás mechanizmusa jellemezte. A kudarcos iskolai teljesítmény elsősorban a szülők nevelési stílusával hozták összefüggésbe, illetve a roma gyerekek többségét nem tekintették iskolaérettnek. A felső tagozaton oktató tanárok pedig többnyire arról számoltak be, hogy a roma gyerekek nincsenek birtokában az alapvető kognitív képességeknek. Mindezek következtében a teljesítmény redukció elvére alapozott pedagógiai gyakorlat a jellemző, elsősorban a tiszaberceli általános iskolában, de egyre inkább megfigyelhető a jelenség az állami fenntartású ibrányi általános iskolában is. A kótaji általános iskolai tanárok pedagógiai gyakorlatában kevésbé artikulálódik a teljesítmény redukció. Ennek oka, hogy a tanulói összetétel szempontjából, a kótaji iskola van a legkedvezőbb helyzetben, ugyanis még mindig jelentős a jó képességű gyerekek aránya.

A fentiek értelmében, a kutatásunk arra világított rá, hogy az egyik vizsgált oktatási intézményben sincsenek meg azok az, elsősorban humán erőforráshoz kapcsolódó, szakmai feltételek, amelyek lehetővé tennék a kultúraazonos pedagógia irányelveinek gyakorlatban való alkalmazását. Emellett, a sikeres bikulturális szocializáció implementálására is minimális esélyt látunk, ugyanis a pedagógusok többsége nem képes a mediátori szerep betöltésére.

Kutatási eredményeink alapján javasoljuk, a pedagógusok célzott irányelvek mentén való továbbképzését. Az ibrányi állami fenntartású általános iskolában, s különösen a szegregált intézménnyé vált tiszaberceliben, elképzelhetetlennek tartjuk az érdemi pozitív változást, a pedagógusok romológiai irányú továbbképzése nélkül. Új szemléletmód, és innovatívabb pedagógiai gyakorlat kialakítására van szükség, a fókusz a felzárkóztatásról, az inkluzív pedagógia irányában kell, hogy elmozduljon.

Úgy gondoljuk, hogy ez a probléma nemcsak a három településen detektálható, hanem minden olyan kisiskolában, ahol hasonló feltételrendszer keretein belül működik az oktató-nevelő munka. Szükséges lenne - a Pécsi Tudományegyetem példáját követve -, hogy a magyarországi tanárképzés reflektáljon erre a jelenségre, s a tanárjelölteket felkészítse arra is, hogy kellő ismeretek birtokában, képesek legyenek a mediátori szerep betöltésére, s a kultúraazonos, illetve az inkluzív pedagógiai gyakorlat megvalósítására.

Kutatásunkra nem tekintünk lezárt aktaként. Az empirikus adatok feldolgozása és interpretálása során újabb kutatási irány körvonalazódott. Egyrészt, az elkövetkezendő években, nyomon kívánjuk követni az ibrányi állami és egyházi fenntartású általános iskolák közötti ellentétet. Kíváncsiak vagyunk arra, hogy az állami iskola teljesen szegregált intézménnyé válik-e, s ha igen, ehhez mennyi idő szükséges. Továbbá, érdemes a tudományos diskurzus tárgyává tenni azt is, hogy a kialakult helyzet milyen feszültséget indukál az ibrányi helyi társadalomban. A jelenlegi harmonikus magyar-cigány együttélést mennyire írja felül, hogy az iskolában megszűnik a csoportközi kapcsolat a roma és nem roma gyerekek között.

Tiszabercel esetében, azt kívánjuk a későbbiekben megvizsgálni, hogy célszerű-e a status quo fenntartása, vagyis annak a kilátástalan helyzetnek a konzerválása, ami a szegregált oktatással, s az intézményben megfigyelhető szélsőséges állapotokkal jár. A dolgozat írója azt az álláspontot képviseli, hogy a tankerületnek mérlegelnie kellene az iskola bezárását, még akkor is, ha ez feszültséget indukálna a helyi roma közösség, s valószínűleg a tanárok körében is.

Úgy gondoljuk ugyanis, hogy a tiszaberceli roma gyerekeknek, akkor lehetne igazi esélyt teremteni a „kitörésre”, ha biztosított lenne az integrált iskolai milió, ahol a többségi társadalomhoz tartozó gyerekekkel együtt tudnak tanulni, teljesítmény redukció nélkül.

A t zisz füzeteiben hivatkozott szakirodalom

Auerbach, Susan (2009): Walking the walk: Portraits in leadership for family engagement in urban schools. *The School Community Journal*. 19. 1. 9-23.

Babbie, Earl (2008): *A t rsadalomtudom nyai kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest

Babusik Ferenc (2001): Kutatás a roma gyerekeket k pz  általános iskolák körében *Es ly*. 13. 1. 21-46.

Bocsi Veronika – Varga Aranka – Fehérvári Anik  (2023): Chances of Early School leaving – With Special Regard to the Impact of Roma Identity. *Education Sciences*. 13. 5. 1-14.

Boreczky  gnes (2000): Kult raazonos pedagógia. * j Pedagógiai Szemle*. 50 7-8. 81-92.

Bryk, Anthony S. – Schneider, Barbara (2002). *Trust in Schools: A Core Resource for Improvement*. Russell Sage Foundation, New York

Cooper, Harris – Tom, David Y. H. (1984): Teacher Expectation Research: A Review with Implication for Classroom Instruction. *The Elementary School Journal*. 85.1. 77-89.

Fehérvári Anik  (2015): A lemorzsolódás  s a korai iskolaelhagy s trendje. *Nevel studom ny*. 3. 31-47.

Forray R. Katalin - Heged s T. Andr s (2003): *Cig nyok, iskola, oktatáspolitiká*.  j Mandátum Kiadó, Budapest

Forray R. Katalin – Híves Tamás (2013): Az iskolázottság térszerkezete, 2011. *Educatio*. 24. 4. 493-554.

Héra Gábor – Ligeti György (2014): *Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása.* Osiris Kiadó, Budapest

Híves Tamás (2015): A hátrányos helyzet területi aspektusai. In: Fehérvári Anikó – Tomasz Gábor (szerk.): *Kudarcok és megoldások. iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés.* OFI, Budapest. 13-30.

Hörich Balázs – Bacskai Katinka (2018): Az iskolai lemorzsolódás intézményi jellemzői. *Magyar Pedagógia.* 118. 2. 133-156

Kertesi Gábor - Kézdi Gábor (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolában Beszámoló az Educatio Életpálya-felmérésének 2006 és 2009 közötti hullámaiból. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2010.* TÁRKI, Budapest.371–406.

Rosenthal, Robert – Jacobson Lenore (1968) *Pygmalion in the classroom: teacher expectation and pupils' intellectual development.* Holt, Rinehart & Winston Inc., New York

Seligman, Martin E. P. (1975): *Helplessness: On Depression, Development and Death.* W. H. Freeman, New York

Sen, Paramita – Mullick, Pinaki Dey (2019): Anthropology and school education in Indian context: an outline. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research.* 6. 6. 505-521.

Tóth Norbert tudományos tevékenysége

A doktori értekezés témájához kapcsolódó publikációk

Tóth, Norbert (2018): A Kótaj község területén élő oláh cigány közösség szociokulturális helyzete és iskolázottsági viszonyai In: Bocsi, Veronika; Szabó, Gyula (szerk.) *Oktatás - nevelés - társadalom*. Didakt Kiadó, Debrecen, 221 p. pp. 208-221., 14 p.

Tóth Norbert (2019): Interpretation of the most important notions of social inequalities overt in the educational system. *Különleges Bánásmód* 83-87., 5 p. (2019)

Tóth, Norbert (2019): The phenomenon of segregation in Hungary through the example of the Vlach Roma community In: Biczó, Gábor (szerk.): *Fields and Theories*. Didakt Kiadó, Debrecen, 147-157., 11 p.

Tóth, Norbert (2020): Issue of failure of Roma students at school. *Különleges Bánásmód*. 95-102., 8 p.

Norbert, Tóth (2020): Possible conceptualization of culture and cultural difference in sociological profile researches *Különleges Bánásmód*. 91-100., 10 p.

Tóth, Norbert (2023): Tiszaberceli roma közösség szociokulturális helyzete és iskoláztatással kapcsolatos viselkedésmintázatai *Különleges Bánásmód*. 133-149., 17 p.

Egyéb tudományos közlemények

Tóth, Norbert (szerk.) *Peremhelyzetben III. = Marginal Position III.: Romológiai írások = Writings from the Field of Romology* Debrecen: Didakt Kiadó. 2018 , 279 p.

Tóth, Norbert (szerk.) *Roma integráció a gyakorlatban* Debrecen: Debreceni Egyetem, 2022, 84 p.

Tóth, Norbert (2019): Felsőoktatásban tanuló roma származású hallgatók jellemzői roma szakkollégiumi minták alapján In: Biczó, Gábor (szerk.) *Így kutatunk mi : A Lippai Balázs Roma Szakkollégium válogatott romológiai tanulmánygyűjteménye*. Debrecen: Didakt Kiadó 135-145. , 11 p.

Tóth, Norbert (2022): Characteristics of Roma university students based on samples from Roma Colleges for Advanced Studies. *Különleges Bánásmód* 43-59., 17 p

Tóth, Norbert (2022): The Institutionalisation of the Lovari Language: a story of a social innovation. In: Márkus, Edina; Boros, Julianna; Kozma, Tamás (szerk.) *Sustainability of Innovation*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, CHERD 94-106., 13 p.

Konferencia-előadások

1. Kihívás és/vagy esély– romák integrációja Európában (Nemzetközi Konferencia)

Előadás címe: Minorities in Tertiary Education

Időpont: 2017. március 24. *Helyszín:* Debreceni Egyetem

2. Horizontok és Dialógusok (VII. Romológus Konferencia)

Előadás címe: Kótaj község területén élő oláh cigány közösség szociokulturális helyzete és iskolázottsági viszonyai

Időpont: 2018. május 12. *Helyszín:* Pécs, Gandhi Gimnázium

3. Kutatók Éjszakája 2018

Előadás címe: Kótaji roma kutatás émikus kutatói perspektívából

Időpont: 2018. szeptember 28. *Helyszín:* Debreceni Egyetem

4. Lippai Balázs Roma Szakkollégium Köztes Konferencia

Előadás címe: Kótaji roma közösség

Időpont: 2018. november 9. *Helyszín:* Debreceni Egyetem

5. III. Különleges Bánásmód Nemzetközi Konferencia

Előadás címe: Special Treatment of Roma Students

Időpont: 2018. november 30. *Helyszín:* Debreceni Egyetem

6. IV. Nemzetközi Interdiszciplináris Konferencia

Előadás címe: Education Policy Concerning Hungarian Roma Communities. Difficulties Resulting From Terminology

Időpont: 2019. március 21. *Helyszín:* Debreceni Akadémiai Bizottság

7. Debreceni Egyetem GYGYK Tudományos Interdiszciplináris Konferencia

Előadás címe: Cigány/ roma tanulók iskolai teljesítményének pedagógiai antropológiai vizsgálata

Időpont: 2019. november 6. *Helyszín:* Debreceni Egyetem GYGYK

8. XIX. Országos Neveléstudományi Konferencia

Előadás címe: Roma tanulók iskolai teljesítményének pedagógiai vizsgálata

Időpont: 2019. november 8. *Helyszín:* Pécsi Tudományegyetem

9. 7th International Interdisciplinary Conference about Special treatment

Előadás címe: Anthropology of Education in Hungarian Context

Időpont: 2022. április 8. *Helyszín:* Debreceni Egyetem

10. Debreceni Egyetem GYGYK 10 éves a Lippai Balázs Roma Szakkollégium

Előadás címe: A pedagógiai antropológia és a társadalmi integráció

Időpont: 2022. május 6. *Helyszín:* Debreceni Egyetem

11. Education in the Family – Family in the Education International Conference II.

Előadás címe: Theoretical and Methodological paradigms of Anthropology of Education

Időpont: 2022. május 17. *Helyszín:* Lengyelország, II. János Pál Egyetem

12. „Innováció a képzésben és a gyakorlatban” Nemzetközi Konferencia

Előadás címe: Practical Application of Anthropology of Education

Időpont: 2022. október 14. *Helyszín:* Debreceni Egyetem

13. Challenge and/or Chance – The Integration of Roma People in Europe II.

Előadás címe: Examination of local Roma communities from the aspect of Anthropology of Education

Időpont: 2022.november 11. *Helyszín:* Debreceni Egyetem

14. Education in the Family – Family in the Education International Conference III.

Előadás címe: The significance of Roma parents' attitude concerning children's school performance

Időpont: 2023. május 31. *Helyszín:* Debreceni Egyetem

15. XI. Romológus Konferencia

Előadás címe: Ibrány alapfokú oktatási intézményei és a helyi roma közösség pedagógiai antropológiai vizsgálata

Időpont: 2023. április 21. *Helyszín:* Pécsi Tudományegyetem

16. Hungarian Conference on Educational Research – HuCER 2023

Előadás címe: Primary educational institutions of Ibrány and the local Roma community from the viewpoint of Anthropology of Education

Időpont: 2023. május 26. *Helyszín:* ELTE Savaria Egyetemi Központ